

KATALIKYBĖ IR VISUOMENĖ TARPUKARIO LIETUVOJE

Valdas Pruskus

Vilniaus Gedimino technikos universitetas
Humanitarinių ir socialinių mokslų katedra
Saulėtekio al. 11, LT-2040 Vilnius, faks. (370-2) 70 04 46

Straipsnyje nagrinėjamas modernesniųjų lietuvių katalikų intelektualų požiūris į katalikybę ir katalikų bažnyčios socialinį vaidmenį tarpukario Lietuvoje. Supažindinama, kaip modernistai aiškino katalikybės suformalėjimą ir jo apraiškas. Analizuojamos jų puoselėtos katalikybės ir tuometinės bažnyčios socialinių pozicijų visuomenėje stiprinimo įžvalgos.

Raktažodžiai: bažnyčios socialinis vaidmuo, katalikiškasis modernizmas, religingumas, religinės organizacijos, krikščioniškasis tikėjimas.

Įvadas

Tarpukario Vakarų Europos katalikų intelektualai (Ž. Maritainas, E. Mounier ir kt.) katalikybę laikė žmogaus veiklos kelrodžiu, gėrio ir tiesos šaltiniu, galinčiu sustiprinti ne tik pavienių individų, bet ir tautų bei valstybių gyvenimą, suteikti jam didesnio patikimumo ir darnos. Kurdama ir saugodama moralines vertybes, ji šalinanti iš žmonių santykių priešškumą, neapykantą ir tuo sudaranti prielaidas didesniajam tarpusavio supratimui. O tai savo ruožtu įgalina siekti ir didesnės ekonominės gerovės. Taigi katalikybė turinti įtakos ne tik individui, bet ir visuomenės pažangai.

Tačiau jie matė ir tai, kad visuomenei sekuliarizuojantis, stiprėjo abejingumo ir netgi priešškumo religijai nuotaikos. Jas reiškė, kurstė ir palaikė vis labiau įsigalintys totalitariniai režimai: Rytuose – stalininis bolševizmas, o Vakaruose – vokiškasis bei itališkasis nacionalinis totalitarizmas. Bolševizmas, kuriam

simpatizavo socialistiniai judėjimai Vakarų šalyse, skelbė ateizmą, religiją laikė nesuderinama su piliečio gyvenimu socialistinėje valstybėje ir negailestingai persekiojo bažnyčios tarnus bei tikinčiuosius. Griežtai ateistinių nuostatų laikėsi ir socialistiniai judėjimai, ypač Ispanijoje, kur Pilietinio karo metais komunistai nužudė 8 tūkstančius kunigų ir vienuolių.

Vokietijoje ir Italijoje klestėjęs nacionalistinis totalitarizmas pabrėžė savos tautos ir jos kultūros pranašumus, propogavo nacionalinės valstybės primatą prieš individą. Ideologinės atramos jis ieškojo garbingoje tautos praeityje: italai siejo save su romėnų rase, vokiečiai – su karingaisiais senovės germanais. Jie idealizavo ne tik savo pirmtakų veiklą ir jos padarinius, bet ir jų išpažintąją religiją – pagonybę, kurią bandyta, nors ir nesėkmingai, atgaivinti.

Daliai visuomenės nacionalistinio totalitarizmo idėjos atrodė simpatiškos. Tuometinės Katalikų bažnyčios ir jos tarnų veikla, orien-

tuota į katalikybės tradicinių veikimo formų išsaugojimą ir atgaminimą, nenoras keistis atsižvelgiant į laiko ženklus, negalėjo patenkinti ne tik inteligentijos, savo dvasinių ieškojimų atramos ieškojusios katalikybėje, bet ir pačios Katalikų bažnyčios vadovų.

Šia prasme ypatinga misija teko popiežiui Pijui XI. Viena vertus, jam teko viešai enciklikose pasmerkti dvi pagrindines tuo metu Europoje vyravusias ideologijas – nacionalsocializmą („Mit brennender Sorge“, 1937) ir komunizmą („Divini redemptoris“, 1937), parodant jų pretenzingumą ir priešiskumą žmogui ir jo skiekiams (1). Kita vertus, kantriai raginti Katalikų bažnyčią gilintis ir kritiškai vertinti dalies visuomenės rodomas simpatijas totalitarizmui ir jų tolumo nuo bažnyčios priežastis, neapeinant ir pačios bažnyčios. Popiežius įžvalgiai perspėjo, kad kunigų polinkis į turtą paskatinęs žmones link socializmo. Kunigai turėtų būti aktyvesni ir atviresni visuomenei, o pati bažnyčia – nekartoti vien tik senų dogmų, būti pasirengusi kantriai ir įdėmiai skaityti laiko ženklus.

Ne visiems šie Popiežiaus perspėjimai patiko ir ne visi į juos atsiliepė. Tarp jų ir Katalikų bažnyčios vadovai atskirose šalyse. Ne išimtis čia buvo ir tuometiniai Lietuvos katalikų bažnyčios hierarchai. Norint geriau suvokti jų poziciją, dera turėti galvoje keletą aplinkybių.

Kaip žinoma, Katalikų bažnyčios laikyseną socialinės tikrovės atžvilgiu sąlygoja jos dvejopa prigimtis: žemiškoji ir nežemiškoji (visuotinė Kristaus bažnyčios prigimtis). Kaip nežemiškoji – Katalikų bažnyčia neturinti sąsajų su realiu pasauliu: ne Katalikų bažnyčios reikalas ir rūpestis tvarkyti žemiškąsias santvarkas. Tačiau kaip žemiškoji, kaip konkreti istorinė apraiška, bažnyčia turinti liudyti Kristų, turinti ir vertinti esamas socialines politines struk-

tūras per krikščionybės socialinio mokymo principų prizmę: ar santvarkos ir valdžios grindžia savo veikimą jais, ar ne? Todėl bažnyčia neišvengiamai užima konkrečią socialinę poziciją. Kokią konkrečiai ir kaip efektyviai ji tai daro – priklauso nuo daugelio veiksnių: konkrečios bažnyčios socialinio veikimo istorinio konteksto, tradicijų, raiškos formų, pagaliau – atskirų bažnyčios veikėjų socialinio angažuotumo.

Lietuvoje nuo vyskupo M. Valančiaus laikų Katalikų bažnyčia buvo laikoma tautos gyvas-tingumo ir tapatumo sergėtoja. Katalikybės stiprinimas buvo suprantamas pirmiausia kaip tikėjimo tiesų skleidimas ir tikinčiųjų gretų gausinimas. Dėl katalikybės skleidimo formų ir būdų, jų priimtino atskiroms visuomenės grupėms mažai rūpintasi: tai palikta kunigų iniciatyvai. Iš dalies tai galima aiškinti ta aplinkybe, jog pagrindinę tikinčiųjų dalį XIX a. antros pusės – XX a. pradžios Lietuvoje, kuri buvo prijungta prie Rusijos imperijos (1795), sudarė mažaraščiai valstiečiai ir darbininkai, pasitikėję iš tėvų perimtomis religinio gyvenimo tradicijomis, taip pat kunigo autoritetu, kuris buvęs gana didelis. Netikintieji – daugiausia radikalai nusiteikę inteligentai, baigę mokslus Rusijos universitetuose ir sudarę mažumą – religiją neigė, o pačią katalikų bažnyčią ir jos tarnus laikė vos ne liaudies priešais. Nepaisant to, patriotiškai nusiteikusios lietuvių kunigijos aktyvus dalyvavimas tautinio atgimimo sąjūdyje XIX–XX amžių sandūroje, plačiai jų vykdyta kultūrinė šviečiamoji veikla, puoselėtos ir praktiškai įgyvendintos kooperacijos idėjos pelnė jai žymios visuomenės dalies simpatijas (2). Neatsitiktinai, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę (1918), į Seimą buvo išrinkta nemažai kunigų, o būsimasis vyskupas J. Staugaitis tapo netgi Seimo vicepirmininku.

Katalikų bažnyčios autoritetas buvo didelis ir krikdemų valdymo laikotarpiu (1920–1926). Nors, remdama krikdemus, bažnyčia susilaukė kritikos (ypač suabejota dėl šios paramos tikslingumo, krikdemams pralaimėjus rinkimus į Seimą 1926 m.), tačiau savikritiškai įvertinti savo politinę laikyseną ir socialinį veikimą Katalikų bažnyčios vadovybė neskubėjo.

Tautininkams užgrobus valdžią Lietuvoje (1926), Katalikų bažnyčia tapo vienintele realia jėga, su kuria turėjo skaitytis ir tautininkai, pasirašę Konkordatą su Vatikanu (1927), nors ir stengėsi visais galimais būdais tą jos galią riboti. Esant tokioms aplinkybėms, bažnyčios vieša saviplaka būtų tik susilpninusi jos pozicijas ir sukėlusি visuomenėje sumaištį. Kita vertus, pati Katalikų bažnyčios vadovybė, nors juto stiprėjančias abejingumo katalikų bei ir netgi priešiško jai nuotaikas, tačiau nebuvo psichologiškai pasirengusi viešai apie tai kalbėti, tuo labiau ieškoti priežasčių pačios bažnyčios veikloje ir prisiimti už tai ir atsakomybės dalį. Tad nenuostabu, kad visuomenėje vis labiau įsigalintio abejingumo ir priešiško religijai priežasčių buvo ieškoma už bažnyčios ribų. Pirmausia, žinoma, ateistų ir laisvamanių veikloje. Tačiau aiškinti visuomenės tolimą nuo bažnyčios vien tik sekuliarizacija ir laisvamanių bei ateistų propaganda darėsi vis sunkiau.

Tuo labiau jog laisvamanių ir ateistų to meto Lietuvoje buvo negausu. „Laisvamanių etinės kultūros draugija (1923–1940; iniciatoriai – J. Šliūpas, P. Bugailiškis, J. Naujalis, J. Kairiūkštis, V. Dubas, P. Leonas) turėjo 150 skyrių (1939 m.), kurie veikė visuose didžiuosiuose Lietuvos miestuose ir miesteliuose. Draugija rengė susirinkimus, organizavo paskaitas, spausdino knygas, leido savo literatūrą – žurnalą „Kultūra“ ir laikraštį „Laisvoji mintis“. Laisvamanių veikėjai nevengė reikšti

savo kritinių pastabų ir valdančiųjų tautininkų atžvilgiu. Todėl neretai buvo uždraudžiami „Laisvosios minties“ numeriai, o išspausdinti – konfiskuojami (3). Tačiau laisvamanių poveikis visuomenei nebuvo didelis. Tą pripažino ir katalikų intelektualai. Tačiau kur kas didesnę nerimą jiems kėlė vykstantis Lietuvoje sekuliarizacijos procesas, didėjanti praraja tarp bažnyčios ir visuomenės. Į tai atkreipė dėmesį ir tautininkai, nepraleidę savo progos papriekaištauti bažnyčiai.

Šiuo požiūriu įdomūs tautininkų ideologo V. Alanto samprotavimai. Straipsnyje „Kas kaltas: valstybė ar bažnyčia?“ jis rašė: „bažnyčiai, be abejo, svarbu ne tik dorovinis nupuolimas, bet ir bendras religinis atšalimas, kurie šiandien plačiai pasireiškia. Kiekvienas bešališkas dvasininkijos atstovas šiandien pripažins, kad bažnyčia tuštėja, o ne pilnėja. Tautos „nutikybimas“ eina plačiu mastu, religinis abejingumas net ir pačių bažnyčios tarnų akyse pasidarė „natūralus dalykas“. Kodėl taip atsitiko: juk seniau Lietuva buvo vadinama „šventąja Lietuva“, ir jos bažnyčios lūžte lūžo nuo besimeldžiančiųjų? Kodėl Lietuva, seniau nešiojusi šventosios vardą, šiandien nuo bažnyčios nusigrėžė?“ (4). V. Alanto teigimu, pagrindinė tokio „nusitikybinimo“ priežastis – ne tik visuomenės sekuliarizacija, bet ir pačios bažnyčios sustabarėjimas, pasenę, neatitinkantys laiko poreikių veikimo metodai.

Visuomenės „nusitikybinimą“, bažnyčios autoriteto smukimą ypač jautriai išgyveno modernesnieji katalikų intelektualai – sociologai (A. Maceina, S. Šalkauskis, P. Jakas. S. Yla ir kt.). Jie matė, kad visuomenės „nusitikybinimą“ skatina ne tik kairiosios inteligentijos laikysena, laisvamanių bei ateistų veikimas. Dėl to kalti ir patys katalikybės platintojai. Natūraliai kilo klausimas: kokią šios kaltės dalį tu-

rėtų prisiimti sau pati tuometinė bažnyčia? Juolab kad vis labiau darėsi akivaizdu, kad katalikybės dvasia, sekularizuojantis visuomenei, blėso. Bažnyčios pastangos reaguoti į kintančios realybės poreikius atrodė nepakankamos, reikalingos gilesnių įžvalgų. Tai liudijo ir vis dažniau pasirodantys kritiški pastebėjimai katalikiškoje spaudoje. Tačiau bene kritiškiausiai šia tema pasisakė Jakas, minint Lietuvos krikšto 550-ąsias metines, paskelbęs „Židinyje“ plataus atgarsio ir nevienareikšmių vertinimų susilaukusį straipsnį „Ko katalikybė nedavė Lietuvai?“ (1938).

Tai paskatino ir kitus modernesnius katalikų intelektualus įdėmiau įsižiūrėti į katalikybės ir bažnyčios padėtį Lietuvoje, bandant nusakyti jos socialinį vaidmenį sparčiai kintančio gyvenimo akivaizdoje. Nors jų pateikti situacijos vertinimai savo radikalumu ir skyrėsi, tačiau juos jungė viena – nuoširdus susirūpinimas katalikybės ir bažnyčios likimu.

Šio **straipsnio tikslas** – atskleisti modernesniųjų lietuvių katalikų intelektualų požiūrį į katalikybės ir Katalikų bažnyčios socialinį vaidmenį, parodant jo formavimosi aplinkybes ir raiškos ypatumus.

Šiam tikslui pasiekti keliama tokie **uždaviniai**:

1. Supažindinti su modernesniųjų lietuvių katalikų intelektualų požiūriu į katalikybės suformalėjimą ir jo apraiškų aiškinimą.

2. Aptarti jų pateiktas katalikybės ir bažnyčios socialinių pozicijų visuomenėje stiprinimo įžvalgas.

Tyrimo objektas – modernesniųjų lietuvių katalikų intelektualų tekstai, skelbti to meto spaudoje.

Tyrimo metodas – mokslinės literatūros ir šaltinių istorinė ir lyginamoji analizė.

1. Katalikybės suformalėjimas ir jo apraiškų aiškinimas

Modernesnieji lietuvių katalikų intelektualai Maceina, Šalkauskis, Jakas, Yla ir kiti jautriai išgyveno dėl to, kad katalikybė daugeliui to meto tikinčiųjų nėra tapusi veikimo kelrodžiu. Ji yra „puiki religija“, tačiau, Jako žodžiais tariant, „tai tik religija, kuri jiems nieko nesako apie socialinius klausimus“ (5). Tikintieji praktiniame gyvenime nesivadovauja socialiniais katalikybės principais, nes manoma, kad juos esą galima realizuoti tik Dievo karalystėje. Kodėl taip atsitiko, kad katalikybė nesugebėjo įdiegti minties, jog žmogaus pareiga daryti viską, kad jos skelbiamos socialinės idėjos būtų įgyvendintos? Kas trukdė ir trukdo katalikybei būti ta dvasine jėga, kuri galėtų paruošti žmogų krikščioniškam gyvenimui žemėje, – tai klausimai, kurie ypač rūpėjo modernistinės pakraipos lietuvių katalikų intelektualams.

Jie nuoširdžiai tikėjo socialine katalikybės misija. Laikytasi požiūrio, kad bažnyčia turinti būti su žmonėmis, jai turį rūpėti jų, ypač neturtingųjų, reikalai. Bažnyčios stiprybė ta, kad ji artima ir prieinama visiems žmonėms. Todėl jie jautriai išgyveno dėl to, kad tuometinė bažnyčia prarandanti savo įtaką visuomenėje ir stengėsi gilintis į jos nesėkmių priežastis.

Modernesniems lietuvių katalikų intelektualams atrodė, kad dėl daugelio nesėkmių kalta ir pati bažnyčia, pirmiausia dėl jos glaudžių ryšių su turtingaisiais ir valdančiaisiais sluoksniais. Būtent tai verčia daugelį tikinčiųjų suabejoti bažnyčios veiksmis ir netgi nuo jos tolti. Maceina su kartėliu pastebėjo, kad visos „krikščionybės nelaimės kaip tik ir kyla iš ././ nuolatinio ir nelemto draugavimosi su buržuazija“ (6). Lietuvių modernistai stengėsi ieškoti istorinių šio alianso priežasčių ir ištakų,

aiškintis jo poveikį tolesnei katalikybės raidai.

Jakas ragino atvirai žiūrėti istorinei tiesai į akis. Jis kritiškai vertino katalikų (ypač konservatyvios orientacijos dvasininkijos) sluoksniuose paplitusią antiistorinę pažiūrą, kad „visa, kas katalikiška, kas bažnytiška, yra gera ir kad kitaip kalbėti gali tik antikatalikas“ (7). Jakas bandė istoriniu ir socialiniu požiūriu pažvelgti į Katalikų bažnyčios vidinę padėtį ir jos atliekamas socialines funkcijas.

Ypač jį domino Katalikų bažnyčios ir valdančiųjų sluoksnių alianso priežastys. Jako manymu, bažnyčios ryšys su pasaulietine valdžia nuo Konstantino Didžiojo laikų buvęs katalikybės smukimo pradžia. Mat jau tuo metu Katalikų bažnyčia buvo įgijusi didelę galią ir įtaką visuomenėje. Ta jos įtaka visuomenei stengėsi pasinaudoti pasaulietinė valdžia. Teikdama bažnyčiai visokeriopą paramą, ji kartu vertė ginti jos interesus. Taigi „per imperatorių ir aukščiausius pareigūnus vis labiau susiedama su valstybe bažnyčia suko žemiškų interesų link“, – pastebi Jakas (8). Turtus bažnyčiai krovę ne tik paprasti žmonės, ją dosniai rėmę didikai ir kunigaikščiai. Popiežiai, sutelkę savo rankose didelę dvasinę valdžią, turėjo nemažos įtakos ir žemiškiesiems valdovams. Jie laimino valdovus ir patys neatsisakė minties valdyti. Popiežiai reikalavo (ypač Italijoje XII–XIV a.) autonomijos atskiriems miestams, kur turėjo savo jurisdikcijas. Tiesa, ir patys miestų gyventojai neretai perleisdavo teisę valdyti popiežiams ar jų įpareigotiems atstovams, ir šie valdė ištikus miestus. Tas faktas rodo, kad popiežių ir Katalikų bažnyčios atstovų valdymas buvo žymiai švelnesnis negu pasaulietinės valdžios (9). Tačiau tai patiko ne visiems.

Labiausiai nepatenkinti buvo kilmingi didikai, negalėję ir nenorėję taikstyti su tokia

padėtimi, ypač su atskirų popiežių ambicijomis valdyti. Tai skatino įtampą tarp bažnyčios ir pasaulietinės valdžios. Kartais ši priešprieša baigdavosi kruvinais susirėmimais tarp bažnyčios valdžios priešininkų ir šalininkų (10). Į politines avantiūras, karus buvo įsivėlę ir nemažai aukšto rango dvasininkų. Tai tolo juos nuo dvasinių reikalų ir tarnavimo tikintiesiems. Ilgainiui jie vis labiau iš valstybės ir valdančiųjų ėmė reikalauti sau privilegijų, titulų ir turtų, Jako žodžiais tariant, „tarnauti mamonai“. Neabejingi „mamonai“ buvo ir eiliniai bažnyčios tarnai.

Be to, valdantieji sluoksniai stengėsi panaudoti bažnyčią savo tikslams, svarbiausia – padėti valdyti liaudies mases. Todėl valdžia sudariusi sąlygas bažnyčios dvasinei įtakai plėsti. Jako žodžiais tariant, „savo vaikus motina bažnyčia ėmėsi globoti nuo lopšio iki karsto ir net po karsto“ (11). Ji už juos galvojo, sprendė, beveik nieko nepatikėdama pačiam žmogui. Taip tvarkant krikščionišką gyvenimą, pasidarė reikalingas „grandiozinis moralės kodeksas su tiksliausiais apskaičiavimais, su keleriopom nuodėmių atleidimo instancijom ir t. t.“ (12). Taigi valstybė skatinusi bažnyčią plėtoti tikinčiųjų valdymo, o ne tarnavimo jiems tendencijas. Ir bažnyčia, ir jos vadovai ne visada užtekę jėgų tokiai pagundai atsispirti ir tuo labiau – pasipriešinti. Neretai ji leidosi pasaulietinės valdžios panaudojama savo tikslams pasiekti, o tai turėjo neigiamų padarinių pačiai bažnyčiai – užtraukė nemalonę dėl netinkamų darbų, prieštaravusių pačiai krikščionybės dvasiai. Ilgainiui, Jako teigimu, „evangeliškas tarnavimas buvo pakeistas valdymu, širdinga užuojauta – piktumu smarkavimu“ (13). Kraštutine forma bažnyčios pastangos valdyti pasireiškė inkvizicija.

Jakas pripažino, kad per amžius katalikybės vardu padaryta daug blogio. Pasaulietinė valdžia naudojosi ja, gindama savo interesus, įtvirtindama išnaudotojiškus ir žmogaus orumą žeminančius santykius, kurie prieštaravo visuomeniniam progresui. Socialiniai katalikybės principai buvo ne tik ignoruojami, bet ir profanuojami. Tačiau ar dėl to kalta pati katalikybė?

Kaltė, Jako teigimu, tenkanti žemiškajai ano meto bažnyčiai ir jos vadovams, kurie nesugebėjo atsisipirti „mamonos pagundoms“, išsaugoti nepriklausomumą nuo pasaulietinės valdžios. Katalikybė čia niekuo dėta.*

Bažnytinės inkvizicijos praktiką smerkė ir Jakas. Bet ir čia, jo manymu, negalima kaltinti bažnyčios apskritai. Kalti konkretūs bažnytinę inkviziciją vykdę asmenys. Tačiau tiesa ir tai, kad juos į šį kelią pastūmėjęs sostas, pasinaudojęs šia bažnyčios institucija kaip priemone savo tikslams siekti, smurto politikai vykdyti. Taigi katalikybė čia niekuo dėta. Vis tik praeities klaidų nederą kartoti. Jako manymu, dabartinė bažnyčia turėtų būti apdairesnė, rodyti didesnę savarankiškumą, nevengti kritiškai vertinti valdžios veiksmus. Vardan to – netgi atsisakyti pasaulietinės valdžios teikiamos paramos, už kurią ši tikisi neretai susilaukti bažnyčios palankumo ir pritarimo abejotiniems savo veiksmams ir sprendimams. Be to, pernelyg glaudus bažnyčios ir valdžios ryšys visada kelia įtarimą tikinčiųjų visuomenei, nors ne visada jis būna pagrįstas.

Egzistuoja ir kita, ne mažesnė pagunda: pačiai bažnyčiai ir jos tarnams-kunigams

* Panašią nuomonę yra išsakęs ir Popiežius Jonas Paulius II, pripažindamas Katalikų bažnyčios vadovus per ilgą istoriją padarius daug klaidų. Tačiau jie buvę tik žmonės, kuriems būdinga klysti. Viena iš tokių klaidų ir buvusi inkvizicija. Popiežius Jonas Paulius II Jubiliejiniais metais viešai atsiprašė pasaulio už Katalikų bažnyčios padarytas klaidas ir prašė atleidimo.

įsitraukti į aktyvų politinį gyvenimą. Juolab kad valdžia visada buvo ir bus viliojantis dalykas. Tačiau tokio įsitraukimo, t. y. buvimo politikoje, vaisiai ne visada pasiteisina. Todėl Jakas ir kiti modernesnieji katalikų intelektualai atsargiai vertino dvasininkijos dalyvavimą politiniame gyvenime. Tai lėmė kelios aplinkybės.

Pirmiausia tai, kad realus politinis gyvenimas to meto Lietuvoje buvo gana suvaržytas: tautininkai buvo uždraudę politinių partijų ir organizacijų veiklą. Kita vertus, politinę veiklą modernistai suprato kaip darbą, kuris reikalauja ne tik deramo pasirengimo, bet ir veiksmų bei poelgių, kurie kartais gali būti sunkiai suderinami su kunigo pašaukimu. Todėl manyta, kad kunigų dalyvavimas politikoje neišvengiamai susijęs su dideliais pavojais ir rizika. Savo ruožtu toji rizika turi būti pagrįsta ir pateisinama.

Čia reikia pastebėti, jog atkūrus nepriklausomybę (1918) katalikų dvasininkijos atstovų (M. Krupavičiaus, J. Staugaičio, P. Būčio ir kt.) įsijungimą į aktyvų politinį gyvenimą skatino troškimas kreipti Lietuvos gyvenimą krikščioniška linkme, kurti valstybės pagrindus puoselėjant krikščioniškas vertybes. Aktyviai dalyvaudami politiniame gyvenime patys, jie ragino ir kitus luomo brolius nesnausti – drąsiau įsijungti į vietinės savivaldos bei kitų sparčiai besikuriančių visuomeninių ekonominių, švietimo bei kultūros organizacijų veiklą. Atstovaudami valdančiajai Krikdemų partijai Seime, jie stengėsi uoliai įgyvendinti reformas, kurios susilaukė ir Katalikų bažnyčios vadovybės pritarimo (pavyzdžiui, Žemės reforma) ir tuo būdu grovė mitą, esą kunigas tegalys tvarkytis tik parapijoje. Kita vertus, įsitraukimas į ūkinius administracinius darbus tolino juos nuo tiesioginių pareigų ir skatino formalizmo apraiškas bažnytinėje veikloje. Dėl to

netgi katalikiškoje spaudoje pasigirsdavo kritiškų ir piktųjų priekaištų.

Antai A. Glotnelis apgailestavo, kad „kunigas tuo laiku, kai turėtų būti bažnyčioje, eina į minią, partinę programą nusitvėręs, lipa ant bačkos mitinguoti politiniais reikalais, arba kooperatyve dažniau ir ilgiau sėdi prie krautuvų sąsaskaitų ir buhalterinių knygų negu klausykloje ar prie religinės literatūros“. Tuomet „žmonės dvasiško aureolės nebemato, pavyzdžio nebetenka, tikėjimas, aišku, silpsta, pasitikėjimas ir pagarba kunigams mažta“ (14).

Panašias mintis išsakė ir M. Vaitkus. Jo manymu, „kunigas neprivalo būti agitatoriumi, tik pasilikti visada kunigu, tėvu, mokytoju“ (15).

Savitą požiūrį į kunigų dalyvavimą Seime išsakė Vaižgantas. Jo teigimu, kunigai „parlamentuose, seimuose, net valsčių valdybose /.../ yra būtina reikalingi, bet tik kaip episkopato atstovai, ne liaudies, ne visuomenės. Jie reikalingi kaip specialistai įstatimdavystėje ir administracijoje, tuose dalykuose, kurie paliečia bažnyčią. Daugiau niekam“ (16).

Taigi, kaip matome, nuo pat nepriklausomybės paskelbimo vyravo dvejopa pažiūra į kunigų dalyvavimą politikoje. Vieni (Krupavičius, Staugaitis), patys Seimo nariai, laikėsi pažiūros, kad kunigas, dalyvaudamas politiniame gyvenime, turįs didesnes realias galimybes ginti bažnyčios ir tikinčiųjų interesus, prižiūrėti, kad socialinis gyvenimas būtų tvarkomas remiantis socialiniais katalikybės principais. Kiti (Vaitkus, Glotnelis) manė, kad kunigas neturįs dalyvauti politikoje.

Neturėjo vieningo požiūrio į dvasininkijos dalyvavimą politikoje ir Katalikų bažnyčios vadovai – vyskupai. Antai vyskupas J. Kukta griežtai pasisakė prieš kunigų išitraukimą į politinę veiklą. Todėl jis nepalaidė Kaišiadorių vyskupijoje dirbusio kunigo J. Mirono – akty-

vaus katalikų bažnyčios gynėjo bei katalikiškų organizacijų puoselėtojo – pastangų dalyvauti politiniame gyvenime. Išrinkus J. Mironą į III Seimą, vyskupas J. Kukta atleido jį iš kunigo pareigų Dauguose. Tuo tarpu J. Staugaitis karštai pritarė kunigų dalyvavimui politiniame gyvenime, pats iki paskyrimo Žemaičių vyskupu (1926), kaip Seimo narys, aktyviai dalyvavęs atkuriant ir įtvirtinant Lietuvos valstybingumą.

Modernesnieji katalikų intelektualai stengėsi kritiškai įvertinti abu kraštutinumus, aiškiai įvardyti jų teigiamybes ir pavojus, rasti kompromisą.

F. Kemėšis neabejojo, kad „politikos dirva visada buvo ir bus slidi, apsupta didelių pavojų“. Todėl kunigai, kaip „žmonių dvasios vada, turėtų būti saugesnėje vietoje“. Tačiau jis neatmetė galimybės kunigams dalyvauti politikoje, nors ir laikėsi pažiūros, jog į aktyvią politiką ir aukštus postus derėtų siųsti tik „minimalų kunigų skaičių“, nes kunigai, „pranykdamai bažnyčiai, pridaro jai ir visiems tikintiesiems daug širdgėlos ir žalos“ (17).

Toks perspėjimas buvo ne be pagrindo. Išitraukę į aktyvų politinį ir ekonominį gyvenimą, kunigai rizikavo pakliūti į įtartinų sandėrių ir korupcijos verpetus. Prieš „mamonos pagundas“ suklupo nemažai LKDP vadovybės narių krikščionių demokratų valdymo laikotarpiu. Antai LKDP partijos vadovybės narys A. Draugelis pelnėsi perparduodamas Lietuvos kariuomenei amerikoniškus lašinius (vadinamoji „lašinių skutimo byla“: skuto amerikietiškus žymenis ant pigiai pirktų lašinių ir pardavinėjo kaip lietuviškus brangiau). Krikdemų vyriausybės užsienio reikalų ministras J. Purickis dalyvavo varant kontrabandą ir spekuliaciją sacharinu. O finansų ministras V. Petrulis apvoginėjo valstybės iždą (izdo už-

sakymą kalti sidabrinius pinigus už kyšį buvo atidavęs vienai anglų firmai, nors danų firma buvo užsiprašiusi mažiau) (18).

Suprantama, kad tokia bažnyčios remiamų veikėjų elgsena ir veiksmai metė šešėlį ir pačiai bažnyčiai, atstumdama nuo jos dalį tikinčiųjų. Todėl modernesnieji katalikų intelektualai stengėsi perspėti tuometinę bažnyčios vadovybę, kad ši būtų atsargesnė, remdama politikus, bendraudama su valdžia, neįsitrauktų į abejotinus projektus, didesnę dėmesį skirtų tikinčiųjų dvasingumui ugdyti ir kiek įmanoma tenkinti (karitatyviai) jų socialinius poreikius.

Panašiai tuo metu galvojo ir Vakarų Europos modernieji katalikų intelektualai (E. Mounier, M. D. Shenu, J. Maritainas ir kt.). Antai Mounier su širdgėla nurodė, kad tuometinė Katalikų bažnyčia, atvirai gindama valdančiųjų interesus, „užmiršo tuos, kuriais pirmiausia turėtų rūpintis ir ginti“ (19). Chenu teigė, kad bažnyčia vis labiau prarandanti autoritetą liaudies masių akyse, „nes yra susijusi su turtuolių organizacijomis, kurios, būdamos nestabilios, suteikia jai nemažai rūpesčių“ (20). Laikytasi pažiūros, kad šio alijanso dėka buržuazija, ypač stambioji, turi kur kas didesnės naudos negu Katalikų bažnyčia, kuriai, Maritaino žodžiais tariant, „iškilorealus pavojus galutinai prarasti darbininkų klasę“ (21). Būtent tuos, kuriuos ginti ir globoti ji turėtų pirmiausia, nes patys tai padaryti jie sunkiai gali. Taigi modernistai priekaištavo tuometinei bažnyčiai už pernelyg didelį suartėjimą su valdančiais sluoksniais. Tačiau šio suartėjimo priežastis aiškino gana vienpusiškai.

Tiesa, jie įžvalgiai pastebėjo, kad religiją ir bažnyčią pasaulietinė valdžia stengėsi panaudoti kaip instrumentą savo tikslams pasiekti. Pirmiausia jos dėka sutvirtinti savo autoritetą ir teisę valdyti. Taigi jos galia nemaža priklausė

siusi ir nuo bažnyčios paramos. Todėl stengtasi, kad vadovaujančius postus jos hierarchijoje užimtų valdančiųjų sluoksnių atstovai. Eiliniai bažnyčios tarnai tiesiogiai priklausė nuo turtingesniųjų, šeiminkavusių įvairiose bažnytinėse institucijose ir organizacijose. Jie tapo didelę žemės plotų savininkais ir valdytojais. Tą pastebi ir Jakas, nurodydamas, kad jau VI amžiuje „dvasininkai buvo didžiausi žemės šeiminkai Italijoje“ (22). Suteikdama bažnyčiai įvairias privilegijas, valdžia tikėjosi susilaukti jos palaikymo ir paramos įgyvendinant savo tikslus.

Tačiau nepaisant visų pasaulietinės valdžios bandymų įvairiais istorijos laikotarpiais pajungti Katalikų bažnyčią visiškai savo valiai, ji išliko kaip savarankiška ir nepriklausoma institucija. Po jos sparnu glaudėsi ir globos, paramos bei stiprybės ieškojo tiek valdantieji, tiek valdomieji. Ji visus vienodai priėmė ir globojo, stiprindama žmonių tikėjimą ir ugdydama jų dvasingumą. Tuo ji neabejotinai prisidėjo prie socialinės įtampos ir priešiško visuo-
menėje mažinimo. Taigi, nors ir netiesiogiai, pureno dirvą ir visuomenės socialinei pažangai. Būtent tokios paramos iš jos pirmiausiai ir buvo tikimasi.

Kita vertus, Katalikų bažnyčia yra ne tik dvasinė, bet ir žemiška institucija. Kaip žemiška institucija, ji turi savų interesų, kuriuos gali realizuoti tik glaudžiai bendradarbiaudama su valstybe ir jos institucijomis, taip pat vykdydama tam tikras tradicines (švietimo, socialinės rūpybos ir kt.) funkcijas, kurias jai patiki valstybė. Antai tarpukario Lietuvoje Katalikų bažnyčia buvo valstybės įgaliota ir vykdė civilinės būklės aktų – gimimo, mirties ir santuokos – registraciją. Taip pat bažnyčia globojo ir mokyklas, kuriose buvo dėstoma tikyba. (Tiesa, prieš minėtų valstybės funkcijų perdavimą baž-

nyčiai griežtai pasisakė kairiosios (ypač social-demokratinės pakraipos) inteligentijos atstovai, įžvelgę čia valdžios nuolaidžiavimą bažnyčiai (23).

Už bažnyčios teikiamas paslaugas piliečiams valstybė jai atsilygindavo. Vadovaujantis Konkordato nuostatomis, dvasininkams Lietuvoje buvo mokami atlyginimai iš valstybės biudžeto ir jų padėtis buvo prilyginta valstybės tarnautojų padėčiai. Antai vikaras gaudavo 280 litų mėnesinį atlyginimą, parapijos klebonas – 380, dekanas – 450, viceprepozitas – 900, vyskupo pagalbininkas – 1000, vyskupas – 1200, arkivyskupas – 2500 litų (24). Be to, arkivyskupas, vyskupai, dvasininkai ir didžiųjų seminarijų dėstytojai turėjo teisę gauti pensiją. Lietuvoje Katalikų bažnyčios reikalams valstybė skyrė apie 1,4 mln. litų per metus. Be to, valdžia sudarydavo sąlygas dvasininkams gauti pajamas ir iš kitų šaltinių.

Modernesniems katalikų intelektualams atrodė, kad dėl valdžios teikiamos paramos bažnyčia darosi pernelyg pažeidžiama ir įsipareigojusi, negalinti atvirai reikšti savo pozicijos opiais socialinio bei politinio gyvenimo klausimais. Tokiu atveju bažnyčiai iškyla reali grėsmė nevykdyti savo misijos – krikščioniškų vertybių šviesoje vertinti valdžios veiksmus ir darbus, ginti individą nuo pažeminimo, kylančio iš valdžios ir verslo organizacijų. Kita vertus, tai skatina materialistinės dvasios plitimą tarp kunigijos. Pasaulis darąs kunigui žymiai didesnę įtaką negu šis jam, ypač siūlydamas žemiško gyvenimo patogumų ir malonumų, kuriems nelengva atsispirti. Jakas apgailestavo, kad kunigiška tarnystė vis dažniau siejama su materialinės naudos laukimu.

Tuo tarpu kunigas esąs pirmiausia bažnyčios darbininkas. Tiesa, kaip ir kiekvienas darbininkas, jis vertas užmokesčio. Tačiau tai

reiškia, kad kunigas neturįs reikalauti sau ypatingo atlyginimo, o imti tai, ką duoda, nesiekti turto, būti turtingam tuo, ką turi, taip pat nereikalauti iš tikinčiųjų ypatingo išskirtinio dėmesio ir pagarbos sau; pagarba turi būti nusipelnyta darbu, o ne formaliais titulais. Šventos vietos negali būti panaudotos pasipelnymui. Jakas griežtai pasisako prieš šventų bei stebuklingų vietų „komercializavimą“. „Kam pirmiausia tarnauja madingieji tliaidai ir vadinašios stebuklingos vietos, jei ne bizniui?“ – klausia Jakas. Jo manymu, gautos lėšos turėtų būti išdalijamos vargšams paremti, o ne bažnyčios tarnų prabangiam gyvenimui. Jis griežtai kritikavo vyskopus, neįsivaizduojančius savo „rezidencijų be pilių, šaunių rūmų, parkų ir visokeriopo liuksuso, iš savo evangeliškos tarnybos susidarančių kelių šimtų tūkstančių litų santaupas“ (25). Jakas su širdgėla nurodė, kad katalikybė tiek praelyje buvusi, tiek dabar daliai dvasininkų esanti tik pasipelnymo ir karjerizmo objektas.

Modernesniems intelektualams nekėlė didelių simpatijų ir tuometinių religinių organizacijų veikla. Jie priekaištavo už tai, kad, siekiant įtraukti į jų veiklą žmones iš įvairių visuomenės sluoksnių, mažai kreipta dėmesio į jų sąmoningą apsisprendimą ir pasirengimą aktyviai dalyvauti bažnyčios gyvenime. Dalyvavimas religinių organizacijų veikloje, kaip ir bažnyčios lankymas, buvo laikomas gero tono požymiu, teigiamai charakterizuojančiu žmogų, netgi įrodančiu jo tikėjimą. O kiekvienas abejojantis, nelankantis bažnyčios laikomas vos ne jos priešu. Vyraujanti nuostata, kad bažnyčios lankymas ir vos ne automatiškas jos tarnų nurodymų vykdymas gerai charakterizuojąs žmogų, neišvengiamai skatino formalizmo apraiškų bažnytinėje praktikoje stiprėjimą.

Modernistai abejojo, ar tokia nuostata iš tiesų gali stiprinti tikėjimą ir ugdyti gerą žmogaus valią. Laikytasi pažiūros, kad religinio tikėjimo tiesų dėstymui ir tikinčiųjų auklėjimui skiriama per mažai dėmesio. Nesirūpinama „tikėjimo protingumo motyvais“, o reikalaujama formalaus vykdymo. Norint, kad būtų, Maceinos žodžiais tariant, „kuo didesnė spūstis bažnyčioje“, didžiausias dėmesys skiriamas išoriniams tikėjimo atributams (26). Taigi dalyvaujantis pamaldose priverstas pirmiausia garbinti formalias jų apraiškas – tikėjimas sutapatinamas su religinių formų garbinimu. O modernistų teigimu, tikėjime jos nėra svarbiausias dalykas. Maceina baiminosi, kad garbindamas religines formas, tikintysis gali nutolti nuo tikrojo tikėjimo, kuris sietinas su autentiškais išgyvenimais, asmeninėmis pastangomis rasti kelią Dievop. O be tų asmeninių, autentiškų pastangų negalima išugdyti altruisto.

Formalizmo apraiškas bažnytinio gyvenimo praktikoje smerkė ir P. Gaidamavičius. Jis apgailestavo, kad bažnytiniame gyvenime vis labiau „forma svarbiau nei turinys“ (27).

Panašiai galvojo ir Jakas. Tai, kad tuometinė bažnyčia, skirianti ypatingą dėmesį išoriniams atributams ryškinti, o ne religinio mokymo esminiams klausimams, ne sąmoningam tikėjimui ugdyti, jis laikė nenormaliu dalyku. Toks formalizmas nesiderinąs su bažnyčios pašaukimu. Jako manymu, apeigų ceremonias nėra svarbiausias dalykas: jis negali atstoti pačio tikėjimo. Taigi išorinių atributų svarbos neturėtų pabrėžti ir Katalikų bažnyčia. Jam atrodė nepriimtina, kad „pontifikatinių mišių metu pagarbos daugiau teikiama vyskupui, negu Dievui“ (28). Pernelyg didelis dėmesys apeigas atliekančio titulams, Jako teigimu, nesiderinąs su krikščionybės, kaip broliškumo religijos, moraliniu kodeksu. Atiduodama duoklė

formalizmui, katalikybė vis labiau tolstanti nuo žmogaus, jo poreikių, tampanti jam svetima ir nedaug ką tereiškianti. O praradus tą vidinį ryšį, neišvengiamai tolstama ir nuo bažnyčios.

Siekiant to išvengti, Jako manymu, būtina skirti didesnę dėmesį ne išoriniams atributams ir jų formaliam vykdymui bažnyčioje, bet tikinčiajam, labiau juo pasitikint, taip pat pripažįstant jam teisę pačiam pažinti tikėjimo tiesas, suprasti pamatinių tikėjimo teiginių – dogmų hierarchiją. Išorinį dogmų pavidalą lemiančios istorinės aplinkybės. Pažinti jų esmę, jas suvokti, galima tik individualiai – tai išskirtinė žmogaus dvasios laisvės sąlyga. Tačiau pažinti nereiškia dogmas neigti. Neigimas – dogmų atmetimas, o ne siekimas jas pažinti. Tai du skirtingi dalykai, tai takoskyra tarp tikinčiojo ir netikinčiojo. Viena, kai pripažįstama religinė dogma ir siekiama ją giliau suprasti, pažinti, savaip suvokti ir šį suvokimą demonstruoti kitiems, ir visai kas kita, kai pati dogma atmetama, nesistengiama jos suprasti, bet, ieškant visokiausių būdų, stengiamasi ją paneigti. Taip Jakas gina žmogaus teisę pačiam giliau pažinti tikėjimo tiesas. Apeigos ir tradicija jam neturinčios didelės svarbos.

Čia reikia pastebėti, kad religija įgyja žmogui prasmę tik lydimą atitinkamų ritualinių apeigų. Taigi tikėjimas be atitinkamos formalios išraiškos negalimas. Pačios religinės formos yra susikūrusios per amžius. Tačiau tai nereiškia, kad religinė forma yra nekintama. Bažnyčia, veikdama pasaulyje, taikosi prie konkrečių vietos ir istorinių sąlygų. Būtent konkrečios vietos ir istorinės sąlygos, nors nežymiai, tačiau vis dėlto tam tikru mastu veikia ir bažnyčios praktiką, ir religinę atributiką.

Kita vertus, katalikų tikėjimas sunkiai įmanomas be dalyvavimo bažnyčios apeigose.

Katalikų bažnyčia reikalauja, kad tikintysis, kaip bendruomenės sąnarys (brolis), dalyvaudamas apeigose kartu su kitais ir savo dalyvavimu paliudytų vienybę su visuotine Katalikų bažnyčia bei parodytų savo meilę artimam. Taigi bažnyčia tampa ne tik maldos namais – vieta, kur tikintysis bendrauja su Dievu, bet ir vieta, kur įmanu pajusti vienybę su Visuotine bažnyčios bendruomene.

Suprantama, kad bažnyčioje vykstančios apeigos daro tikinčiajam įspūdį. Jis įmanomas tik tuo atveju, jeigu išskirmi atributai turi regimą jutiminį konkretumą. Būtent tai ir sąlygoja bažnyčios dėmesį religinėms apeigoms ir atlikėjo asmeniui. Be to, ši praktika turi galias bažnytinės tradicijos ir negali būti taip paprastai pakeičiama, kaip to norėtų Jakas. Išviršinių formų laikymasis irgi nėra vien subjektyvus pobūdžio dalykas ir paprasta valia keičiamas. Bet negalima nepastebėti nuoširdaus modernistų susirūpinimo bažnyčios ateitimi, pastangomis perspėti ją dėl gresiančių pavojų dėl pernelyg didelio dėmesio dvasininkijai, jos svarbai, o ne tikintiesiems, kurie sudaro bažnyčios bendruomenę, yra pilnateisiai jos nariai, ir todėl privalo jos reikaluose turėti ir savo balsą.

Modernistams atrodė, kad reikalaudama iš tikinčiųjų paklusnumo, išorinių atributų garbinimo, tuometinė bažnyčia žymiai susiaurina savo veiklos ir įtakos sferas. Negana to, kenkia pačiai katalikybės idėjai, nes ugdo pasyvų kataliką, kuris, Šalkauskio žodžiais tariant, „nesugeba apginti savo įsitikinimų, aktyviai priešintis religijai ardantiems veiksniams“ (29), šią misiją patikėdamas kitiems. Šitaip sudaromos sąlygos abejingumui ir apatijai tarp katalikų plisti. Kurdama vis naujas religines organizacijas, bažnyčia savo ruožtu tik dar labiau skatinanti tokių formalių katalikų, nesugebančių apginti nei savęs, nei bažnyčios, augimą.

Teisingumo dėlei čia reikia pažymėti, jog iš tikrųjų religinių organizacijų kūrimas nebuvo atsitiktinis abejotinos vertės veiksmas, kaip jį įsivaizdavo modernistai. Jos atliko svarbų vaidmenį siekiant išlaikyti bažnyčios socialines pozicijas ir įtaką visuomenėje. Tik kurdama religines organizacijas ir telkdama jos narius praktiniams visuomenės švietimo bei socialinės labdaros darbams, Katalikų bažnyčia galėjo tapti ne tik veiksminga dvasine, bet ir materialia jėga, su kuria turėjo skaitytis ir tautininkų valdžia. Be to, būtent per jas Katalikų bažnyčia galėjo daryti įtaką įvairioms visuomenės grupėms ir sluoksniams.

Kita vertus, religinės organizacijos nebuvo ir visai apolitiškos: per jas skleistos krikščioniškosios demokratijos bei socialinio ir politinio teisingumo idėjos, puoselėtos demokratinio valstybės valdymo atkūrimo viltys. Tai ypač tapo aktualu tautininkams uždraudus politinių partijų, tarp jų ir LKDP, veiklą Lietuvoje.

Taigi modernesnieji katalikų intelektualai iš esmės neneigė religinių organizacijų reikalingumo ir svarbos. Tačiau jie gana kritiškai vertino jų veiklą ugdant narių dvasingumą, svarbiausią katalikiškų organizacijų rūpestį ir uždavinį. Juolab kad tik dvasingas individas galės būti pasirengęs sąmoningai ir atsakingai imtis socialinių bei politinių reformų. Tąja veikla jis realiai paliudijęs ir savo ištikimybę krikščioniškosioms vertybėms. Katalikų bažnyčia, kaip institucija, pirmiausia ir pašaukta ugdyti aktyvų, gebantį apginti savo įsitikinimus ir sąmoningai priešintis religijai ardantiems veiksniams, kataliką. Tad kas jai trukdo tai daryti ir kaip tai įmanu įgyvendinti? Kilo būtinumas apmąstyti būdus ir priemones katalikybės ir Katalikų bažnyčios socialinėms pozicijoms Lietuvoje sustiprinti.

2. Katalikybės ir Katalikų bažnyčios socialinių pozicijų visuomenėje stiprinimo įžvalgos

Kaip matėme, modernesnieji lietuvių katalikų intelektualai Maceina, Jakas ir kiti laikėsi nuomonės, kad organizacinėmis priemonėmis, griežtu bažnytinio gyvenimo administravimu negalima išplėsti katalikybės įtakos, tuo labiau ugdyti sąmoningą autentišką žmonių tikėjimą, kuris galės duoti vaisių ir socialiniame gyvenime.

Maceina kritiškai vertino Katalikų veikimo centro veiklą, neigiamai žiūrėjo į naujų organizacijų steigimą. Jam pritarė ir Šalkauskis, sakydamas, kad reikia „ne tiek naujų organizacijų, kiek gyvosios dvasios, gebančios gaivinti jau esančias organizacijas“ (30), nes kiekviena iš jų esanti tiek verta, kiek verti jos nariai.

Žinoma, tai nereiškia, kad Maceina ar Šalkauskis neigė religinių organizacijų reikalingumą. Katalikišką aktyvumą jie siejo ne tiek su formaliu dalyvavimu katalikiškų organizacijų veikloje, kiek su kiekvieno tikinčiojo sugebėjimu apginti tikėjimą ir asmeninio pavyzdžio jėga patraukti savo pusėn neapsisprendusius ir abejojančius. Manyta, kad reikalaujant iš tikinčiojo vien aklo, giliau neįsisąmoninto religinių apeigų atlikinėjimo negalima tikėtis išugdyti sąmoningą kataliką.

Panašiai galvojo ir J. Keliuotis, teigęs, jog tikybiniis formalizmas „buvo ir bus didžiausiu katalikybės priešu“ (31). Aklas keliaklupsčiavimas „formai“ ugdo formalų kataliką, nepajėgų sąmoningai ir efektyviai ginti savo pozicijas, argumentuotai polemizuoti su kitokių pažiūrų žmonėmis, sugebanti tik fanatiškai atmesti bet kokio susikalbėjimo ir bendradarbiavimo galimybes. Orientuodama į tokį formalizmą, bažnyčia neskatinanti jo savarankiškų dvasinių paieškų, o reikalaujanti pirmiausia ištikimybės

jai ženklų. Negana to, ji neskatinanti individo ne tik dvasinėms, bet ir intelektualinėms paieškom, patikėdama individo dvasinį ugdymą katalikiškoms organizacijoms, kurios šios misijos nuodugnai atlikti nepajėgios: jos orientuojasi į visumą, o ne į konkretų individą. Kitaip tariant, joms rūpi pirmiausia individo formalus užangažavimas organizacijai ir paklusimas jos reikalavimams. Natūralu, kad ir tuometinė bažnyčia, ir jos tarnai palankiau žiūrėjo ir daugiausia rūpinosi tais, kurie buvo įvairių religinių organizacijų nariai. Visi kiti tokio jos dėmesio nenusipelnė. O abejojantys kartais buvo laikomi vos ne bažnyčios priešais.

Aišku, kad tokios tuometinio bažnytinio gyvenimo praktikos apraiškos negalėjo patenkinti modernesnių lietuvių katalikų intelektualų, kurie laikėsi pažiūros, kad nešti Gerąją naujieną svarbu visiems, o ne tik tikintiems religinių organizacijų nariams. Manyta, kad bažnyčia turinti priimti didesnę atsakomybę už efektyvų katalikybės platinimą. O tai įmanoma tik tuo atveju, jeigu bus atsižvelgta į realią situaciją, kritiškai įvertintos bažnyčios veikimo aplinkybės, suvoktas tikinčiųjų ir abejojančiųjų kontingentas ir jo ypatumai. Juolab kad ne visi formaliai nepriklausantys Katalikų bažnyčiai yra priešiški nusiteikę jos atžvilgiu.

Laikytasi pažiūros, kad jie taip pat žmonės, ir dera įdėmiau įsiklausyti į jų reiškiamas abejones, paklydimus. Juolab kad kiekvienas žmogus Dievo akyse yra vertingas, todėl ir bažnyčiai, ir kiekvienam jos nariui dera stengtis įsiklausyti į abejojančio ir netgi klystančio argumentus ir neskubėti jo pasmerkti ir atstumti. Svarbu suprasti tų abejonių, paklydimų motyvus. Būti šalia to žmogaus, tegu ir klystančio, o ne atsiriboti nuo jo.

Kita vertus, toks buvimas šalia abejojančiojo stiprinąs ir patį tikintįjį, darąs atsparesnį,

išmokąs žvelgti į abejones abejojančiojo akimis. Būti šalia kitaip galvojančio – tai jį priimti kaip savitą. Rizikuoti – tai sugriauti įprastą ramybę ir nusistovėjusią tvarką, kuri pačiam tikinčiajam ir bažnyčiai, jos tarnams yra patogi ir saugi. Toks santykis su kitaip mąstančiu, abejojančiu visada susijęs su rizika. Tačiau manyta, kad nedera bijoti rizikuoti, nes Dievas yra su mumis, šalia mūsų, jis padės atskleisti tiesą, atskirti ją nuo melo, sustiprins siekiančius parodyti tiesą netikinčiajam ir paskatinti jį apsispręsti. Dievas visada su žmogumi: žmogus niekada nėra vienas. Jis visada yra Dievo dėmesio centre, jis privalo skleisti Dievo tiesą, netgi rizikuodamas, ir atkovoti netikinčiuosius. Tam būtina ne tik pagarba kitam žmogui, bet ir tolerancija bei atlaidumas jo paklydimams. Todėl neturėtų bijoti rizikuoti ir bažnyčia. Juo labiau kad jos pirmaeilė pareiga skelbiant Evangeliją – ieškoti būdų patraukti į savo pusę visus. Būti atvira visiems, ypač tiems, kurie abejoja. Tai padaryti įmanu, jeigu bažnyčia sugebės atsisakyti pasenusių religinio veikimo formų, ostengsis ieškoti naujų, atitinkančių laiko dvasią ir būdą. Tuometinėje bažnytinėje praktikoje vyravęs dėmesys išorinei garbinimo formai, modernistų manymu, tik dar labiau atgrasas nuo bažnyčios. Be to, tokiu būdu susiaurinamas ir netgi iškraipomas pats katalikybės turinys.

Ta proga Gaidamavičius pastebėjo, kad tuometiniai pasenusių religinių formų gynėjai „nerangiai supranta gyvo Dievo dvasios dvelkimą“, nes „jie /./ tiki ne gyvąjį Dievą, o statiškaį“ (32). Tuo tarpu katalikybė nėra kažkas nekintamo. Ji skleidžiasi žmonijos istorijoje, persmelkdama ją. Krikščionybė, bažnytinės institucijos, apeigų atributika keičiasi su kiekviena epocha, nes kinta jų vietos ir svarbos supratimas, kurį sąlygoja nauji pokyčiai tautų ir

visuomenių gyvenime. Tad bažnyčia turi būti nuolat pasiruošusi atliepti tas pakitusias sąlygas ir atlikti savo misiją naujomis aplinkybėmis. Maceina perspėjo, kad neišvengiamai, „pralaimi tie istoriniai krikščionybės pavidalai /./, kurių krikščionybės atstovai arba nesugebėjo, arba nenorėjo laiku pakeisti“ (33). Iš čia plaukė mintis, kad bažnyčia turėtų jautriau reaguoti į atsirandančius socialinio gyvenimo pokyčius, ieškoti būdų atkovoti abejojančiųjų ir svyruojančiųjų simpatijas.

„Katalikiškumo esmei yra būdinga – nors katalikiškajai realybei dažnai būna tolimesnė – atsiverti (būti atvirai) į visas puses ir būti pasiruošus visai pačiai į save priimti“ (34), – teigė Yla. Jam pritarė ir J. Ambrazevičius, nurodęs, kada reikia „su savo religija eiti į visus, nors jie ir nebūtų visu šimtu procentų sutarę su dogmomis, nors nebūtų net krikščioniškosios ideologijos išpažintojai“ (35). Šiais argumentais buvo bandoma pagrįsti bendradarbiavimo su formaliai nepriklausančiais bažnyčiai programą. Tiesa, ne visi tokiam bažnyčios atvirumui pritarė. Siūlyta aiškiau apibrėžti tas „atviravimo“ ribas ir jų neperžengti. K. Barauskas (K. B. K.) perspėjo nuo „beribės katalikybės, t.y. tokios plačios katalikybės, kuri katalikybę plečia iki užtrynimo ribos tarp katalikybės ir nekatalikybės arba net antikatalikybės“ (36).

Tačiau didžiausią nerimą moderniesiems katalikų intelektualams kėlė „siaurosios katalikybės“ pagimdytas ir palaikomas religinis formalizmas. Jo praktines apraiškas gana aštriai kritikavo ir Yla. Tačiau – ne pačią katalikybę. Pabrėždamas jos plitimo būtinybę, jis iš esmės pasisakė už tai, kad bažnyčia rodytų didesnę dėmesį eiliniam žmogui. Nesvarbu, ar jis būtų tikintis ar abejojantis, ar visai jai abejingas. Į netikintįjį Yla siūlė žiūrėti ne kaip į dėmesio nevertą, o kaip į potencialų kataliką, kuriam

turi rasti vietas bažnyčioje. Ypatinga atsakomybė už tai tenkanti kunigui: jo pareiga ne tik skelbti Evangeliją, bet ir rūpintis bažnyčios bendruomenės narių dvasiniu augimu. Būtent tokiu būdu jis galės geriausiai paliudyti savo pašaukimą ir pasitarnauti bažnyčiai. Tačiau tam būtina augti ir pačiam, būti tikintiesiems pavyzdžiu visur. Tik tuomet kunigo autoritetingas žodis bus svarus, turės įtakos tikintiesiems.

Pažymėtina, kad iš seno Lietuvoje kunigo autoritetas buvo gana didelis, jų žodis turėjo nemažos įtakos tikintiesiems vertinant įvairius socialinio, kultūrinio bei politinio gyvenimo reiškinius, ypač XIX–XX amžių sandūroje. Tačiau tarpukario laikotarpiu tas autoritetas jau buvo sumažėjęs.

Mat realiame kasdieniame gyvenime, ypač dėl savo ūkinės veiklos, kunigai ne visada galėjo būti pavyzdžiu tikintiesiems. Nemaža dalis kunigų valdė Žemės reformos metu bažnyčios reikmėms skirtus žemės plotus. Jiems apdirbti naudojo ir samdomąjį darbą. Neretai ūkio reikalai jiems užgoždavo religinius. Savo kunigiškas pareigas sutapatinę su bažnytinėmis, kunigai menkai rūpinosi parapijiečių dvasios reikalais, nebuvo linkę suteikti tikintiesiems didesnių teisių bei galimybių tvarkyti bažnyčios reikalus, jausdamiesi esą vieninteliai tikrieji jos šeimininkai ir tvarkytojai. Kartą buvo akivaizdu, kad ne visada tuos darbus patiems tinkamai pavykdavo atlikti. Visa tai kėlė aktyviau nusiteikusių parapijos tikinčiųjų, ypač inteligentų, nepasitenkinimą, skatino priešiško bažnyčiai ir jos tarnams nuotaikas.

Moderniškesni katalikų intelektualai su širdgėla konstatavo dvasinio idealizmo stoką: kunigų-ūkininkų daug, o apaštalių-idealistų mažai. Manyta, kad kunigai, pernelyg užsiėmę savo ūkio reikalais, negali būti deramas

pavyzdys tikintiesiems, tinkamai vykdyti savo kunigišką pašaukimą, nes propaguojamos Evangelijos idėjos ne visada derinosi su jų realaus gyvenimo praktika. Jų žmogiškosios silpnybės ir polinkiai buvo itin pastebimi ir kritiškai vertinami.

Jautėsi atstumta nuo bažnyčios ir aktyvioji tikinčios inteligentijos dalis, kuri, nors ir sudarė mažumą, bet tikėjosi daugiau ir kėlė bažnyčios tarnams žymiai didesnius reikalavimus negu eiliniai tikintieji – paprasti kaimo ir miesto žmonės, į kuriuos pirmiausia orientavosi bažnyčia. Pažymėtina, kad inteligentai visada buvo savotiškai izoliuoti. Mat tradiciškai vyravo nuostata, kad jeigu žmogus inteligentas, tai tikėtina, kad jis tolimas bažnyčiai: blogiausiu atveju – ateistas, geriausiu – indeferentas. Taigi inteligentai tradiciškai nekėlė kunigams didelio pasitikėjimo. Tuo tarpu tikinčioji inteligentijos dalis, išsilavinusi ir aktyvi, jautėsi nustumta nuo bažnyčios reikalų tvarkymo. Nenuostabu, kad jie gana kritiškai vertino kunigų veiklą, pabrėždami jų sumaterialėjimą. Kita vertus, jie laikė savę bažnytinės bendruomenės dalimi, kuri neįvertinta, nepakankamai pasinaudota jos turimomis žiniomis ir patirtimi, kunigams priimant svarbius parapijos gyvenimui sprendimus. Natūralu, kad dalis kunigų tokioje inteligentijos laikysenoje išvėlgė ambicijas ir buvo nusiteikę įtariai. Tai skatino įtampą ir abipusį nepasitikėjimą, kuris dar labiau tolimo nuo bažnyčios abejojančius, kurie tą įtampą stebėjo iš šalies. Tiesa, nežymi dalis kunigų, ypač modernesnių, šias jų nuoskaudas suprato ir siūlė į jas atsižvelgti.

Išreikšdamas šios aktyviosios inteligentijos dalies nuotaikas, kunigas K. Barauskas griežtai pasisakė prieš pažiūrą, „pagal kurią kunigija sudaro tikrąją bažnyčią, o pasaulietininkai priklauso prie antros ar trečios eilės“.

Katalikybė nesanti jokia dvasininkijos monopolizuota vertybė. Pagal ją gyveną ir pasauliečiai. Jie taip pat atsakingi už bažnyčios būklę. Todėl, Barausko manymu, reikia „sveikinti kiekvieną iškeltą mintį ir paduotus naujus projektus pažadinti miegančiai pasaulininko (o net ir kunigų) iniciatyvai“ (37). Kunigai raginami atsisakyti vienvaldiško parapijos administravimo, o tam reikalui aktyviau pasinaudoti pasauliečių, ypač tikinčių ar jai prijauniančių inteligentų, potencialu.

Šią mintį palaikė ir kunigas J. Gudas. Sekdamas prancūzų katalikų rašytoju P. Claudeliu, jis teigė, kad „parapijose turėtų išnykti pertvaros tarp jos administravimo ir tikinčiųjų visuomenės“ (38). Tikintieji turėtų būti plačiau įtraukiami į bažnyčios reikalų administravimą. Už tai, kad pasauliečiams būtų suteiktos didesnės teisės sprendžiant bažnyčios vidaus reikalus, pasisakė ir Yla.

Išsakytos to meto spaudoje lietuvių katalikų modernistų pažiūros šiuo klausimu pasirodė artimos Mounier, Maritaino ir Chenu skelbtoms idėjoms. Tačiau nei Yla, nei Gudas, nei Barauskas konkretesnių tikinčiųjų įtraukimo į bažnyčios reikalus būdų nenurodė ir detaliau neaptarinėjo. Tai buvo daugiau bendro pobūdžio pasvarstymai be konkretesnių praktinių siūlymų. Platesnių diskusijų spaudoje jie taip pat nesukėlė. Tad galima spėti, jog šios idėjos buvo aktualios ir atrodė svarbios labiau jas skelbusiems, o ne daugumai tuometinės dvasininkijos, kuri nebuvo nei psichologiškai pasirengusi, nei praktiškai nusiteikusi esamą padėtį keisti.

Savo ruožtu pasisakydami už pertvaros tarp bažnytinio administravimo ir tikinčiųjų panaikinimą, modernesnieji katalikų intelektualai siekė išjudinti „miegančius kunigus“, pageidavo, kad jie būtų uolesni, labiau rūpintųsi

bažnyčios ir tikinčiųjų reikalais, į jų tvarkymą drąsiau įsileistų ir aktyvius pasauliečius. Tokiu būdu sustiprintų ir bažnyčios autoritetą, išplėstų jos įtaką. Taigi ji taptų atviresnė ir prieinamesnė.

Tačiau tokia pozicija kėlė realų pavojų susilpninti kunigo, kaip dvasios tėvo, padėtį ir vaidmenį bažnyčioje ir tvarkant jos reikalus. Į tai ypač jautriai reagavo dalis vyresnės kartos kunigų, kurie buvo įpratę jaustis vienvaldžiais šeimininkais bažnyčioje ir nemanė, kad būtina ką nors iš esmės keisti. Bažnyčios lankymas, dalyvavimas pamaldose jiems buvo svarbiausias tikėjimo ir palankumo bažnyčiai įrodymas. Kartu ir vienintelis būdas stiprinti tikėjimą.

Katalikų intelektualams tokia praktika atrodė abejotina ir neperspektyvi. Maceinos teigimu, nesirūpinant „žmogaus ir pasaulio perkeitimu iš vidaus“, o tik jo „paviršiaus sukrėtimu“ (39), negalima tikėjimo sustiprinti. Tai esąs nevykęs būdas, kuris, viena vertus, atima iš žmogaus galimybę pačiam siekti Dievo pažinimo, rodant asmenines pastangas, kita vertus, iškreipia pačios katalikybės esmę, suveddamas ją į tam tikrų religinių formų bei ateigų atlikimo laikymąsi. Tuo tarpu būtent individo asmeninės pastangos gaivinant religinius jausmus ir puoselėjant tikėjimą ir esančios svarbiausios. Juolab kad religinis jausmas glūdįs kiekviename žmoguje. Taigi žmogus esąs šio jausmo šeimininkas ir vienintelis tikrasis šeimininkas, asmeniškai atsakingas už šio jausmo likimą. Puoselėti šį jausmą ar ne – žmogaus reikalas. Tad tikėjimas – kiekvienam asmeniškąs dalykas. Tiesa, jis slypi kiekviename žmoguje, bet tik potencialiai. Būtina jį pažadinti, o ne „primesti“. Tiesa ir tai, kad šiame tikėjimo „atradime“ svarbus vaidmuo tenka bažnyčiai. Taip pat – ir pačiam individui. Kitaip tariant, čia svarbios tiek išorinės – baž-

nyčios, tiek vidinės – individo – pastangos. Jį pažadinti – pirmacilė kunigo pareiga. Ir šią priedermę jis privalęs vykdyti nuolat, nepaisydamas sunkumų ir pasaulio priešiško. Kartu tai nereiškia, jog kunigas turįs teisę reikalauti iš žmogaus vienokios ar kitokios religinės formos išpažinimo, garbinimo, kaip įrodymo, jog esąs tikintis.

Moderniškesniems katalikų intelektualams atrodė, kad būtent „primetimo“, o ne „pažadavimo“ taktika vis labiau įsigali tuometinės bažnyčios praktikoje. Teigta, kad reikalaujama iš tikinčiojo religinių formų garbinimo, ji užblokavusi autentišką religingumą, privertusi jį pasislėpti žmogaus viduje. O juk būtent tas giluminis autentiškas tikėjimas, kuris neįmanomas be individo asmeninių pastangų ir apsisprendimo, ir esąs tikrasis. Jį ugdyti ir puoselėti būtinos pastangos. Ir pirmiausia paties žmogaus. Jis esąs šio tikėjimo jausmo tikrasis šeimininkas, asmeniškai atsakingas už jo likimą. Taigi puoselėti šį jausmą savyje yra pirmiausia žmogaus reikalas ir priedermė.

Laikantis požiūrio, kad tikrasis tikėjimas glūdi žmoguje, savaime kilo mintis, kad tuometinės bažnyčios propaguotos apeiginio religingumo formos yra išoriškos, neatitinka žmogaus dvasinių poreikių. Jos nežadina individo asmeninio dvasinio suinteresuotumo. O be asmeninio suinteresuoto santykio su Dievu (t. y. noro jį giliau pažinti ir justi jo malonių dovanas) ir pats tikėjimas negalimas. Tikėjimas negalimas be emocinės ir vertinamosios reakcijos, kuri visada turi asmeninį, t. y. asmenybišką, pradą. Ji teikia žmogui subjektyvų teigiamą moralinį pasitenkinimą. Tuo tarpu apeiginis religinių formų garbinimas žmogui didesnio asmeninio (vidinio) pasitenkinimo lyg ir nesuteikia. Todėl jos negali būti tikro religingumo, tuo labiau šventumo, pagrindu.

Tokia nuostata iš esmės prieštaravo tuo metu vyraavusiai tradicinei pažiūrai, kad, tolstant nuo pasaulio, artėjama prie Dievo. Žemiško gyvenimo malonumų išsižadėjimas pasiaukojantis tarnavimas bažnyčiai – vienintelis kelias, vedąs į šventumą. Šis šventumas pasiekiamas visiško savęs išsižadėjimo sąskaita. Todėl buvo įprasta visaip aukštinti, skelbti šventaisiais tuos, kurie viešai demonstravo visišką atsidavimą bažnyčiai ir tikėjimui. Sankcionuodama asketizmą ir vienuoliškai gyvenančiųjų ypatingus santykius su aplinka, bažnyčia padėjo susiformuoti visuomenės sąmonėje savitam idealiam šventumo – pasiaukojančio vienuolio – simboliui. Viena vertus, toks pavyzdys, rodydamas žmogaus pasiaukojimo siekiant maksimaliai tarnauti bažnyčiai ir Dievui galimybes, stiprino tikėjimą, kita vertus, tokios dvasinio gyvenimo aukštumos toli gražu ne visiems pasiekiamos. Tad ar verta stengtis?

Stiprėjant visuomenės sekuliarizacijai, toks religinis asketizmas tikinčiajam atrodė gana nepatraukliai. Suabejota ir šio siekio vertinimu apskritai. Į tai atkreipė dėmesį ir Jakas. Jis gana kritiškai vertino tokio asketo vertingumą ir jo veiksmų prasmingumą. „Ką bendro su normaliu žmogumi turi tie šventieji, kurie savo gyvenimą yra praleidę bestovėdami ant stulpų, įsimūriję sienose, per naktis nemiegoję, badavę, šalę, be maldų, kitokio užsiėmimo neturėję, iš slėnio į kalną ritinę akmenis ir visokių keistenybių pridarę“ (40), – klausia Jakas. Jo teigimu, šventumas – tai visų pirma sąmoningas tikinčiojo persiėmimas krikščioniškuoju mokymu ir jo liudijimas savo veikla ir praktiniu gyvenimu.

Vienas iš svarbiausių šventumo požymių – meilė žmonėms. Toji meilė reiškiasi žemiškais socialiniais darbais. Todėl, Jako manymu, toks katalikas, kuris, stengdamasis būti šventas ar

bent tobulas, užmiršta būti žmogui, moka bendrauti su „Dievu, angelais ir šventaisiais, bet nemoka bendrauti su žmonėmis“, kurio gyvenime, išskyrus maldas, socialinių darbų beveik nematyti, negali laikyti savęs tikru kataliku. Katalikybė turinti skatinti ne vien dangiškam, bet ir sąmoningam bei atsakingam žemiškam gyvenimui. Jakas nurodo, kad negalima domėtis vien amžinosioms vertybėmis, nes „tada viršuje pasilieka nukelta visa, kas kilnu ir vertinga /./, apačioje gi lieka žemė – juoda, nešvari ir nuodėminga“, bet „toje bjaurioje žemėje vyksta žmonių gyvenimas, tų žmonių, kurie neturi noro nei jėgų vaikščioti vien akis aukštyn pakėlę“ (41).

Jako manymu, Katalikų bažnyčia turėtų labiau rūpintis žmogaus dvasiniu ruošimu pasaulietiniam gyvenimui, padėti jam teisingai suvokti ir įvertinti šio pasaulio reiškinius Evangelijos tiesų šviesoje, imtis atsakingos veiklos. Per tą veiklą – socialinę tarnystę visuomenei ir artimui – geriausiai ir atsiskleidžias tikrasis žmogaus šventumas. Kitaip tariant, Evangelijos reikalavimų laikymasis kasdieniniame gyvenime kaip tik ir liudijąs tikrąjį žmogaus tikėjimą ir tikrąjį jo šventumą. O atsiskyrėlio šventumas – tariamas šventumas.

Katalikų intelektualai laikėsi pažiūros, kad šventumas yra dvasios požymis, kurį turįs kiekvienas žmogus. Tačiau ne kiekvienas galįs jį tinkamai išsiugdyti ir atskleisti kitiems. Geriausiai įmanu tai padaryti ne atsižadant savęs, ne atsiribojant nuo visuomenės reikalų, o aktyviai kasdieniniame gyvenime realizuojant Evangelijos priesakus tiek mažais, tiek dideliais darbais. Taigi šventumas esąs visų pirma gyvenimas pagal Evangelijos reikalavimus, praktiškai vykdant jos priesakus, būnant pavyzdžiu kitiems socialinėje aplinkoje. O tai padaryti galįs kiekvienas, nes kiekviename glūdi

autentiško tikėjimo pradai. Vadinasi, šventumas nėra išrinktųjų privilegija, o greičiau priedermė, kuriai įsipareigoja kiekvienas sąmoningas katalikas. Taigi jis prieinamas visiems. Būtent tokio šventumo pavyzdį pirmiausia turįs rodyti pats kunigas savo gyvenimu ir darbais.

Tokia nuostata skatino naujai pažvelgti į kunigo vietą bei vaidmenį bažnyčioje. Modernistai pripažino, kad skatinti šventumą, padėti jam atsiskleisti žmogui turįs kunigas. Todėl jis privalęs būti arčiau žmonių, visais atžvilgiais būti jiems pavyzdys. Kita vertus, jis privalęs gerbti kiekvieno žmogaus asmenines pastangas siekiant įgyvendinti Evangelijos reikalavimus ir nebandyti jų kontroliuoti ar reglamentuoti. Tikrai tikintysis už savo veiksmus atsakąs prieš Dievą, o ne prieš kunigą. Todėl ir bažnyčios lankymas jam įgyjās visai kitą prasmę. Maldos namų lankymas pagal „grafiką“ – dar nėra žmogaus religingumo įrodymas. Žmogus turįs ateiti į Dievo namus, kai jaučia būtinybę ir yra pasirengęs autentiškam susitikimui su Dievu. Todėl modernistai pasisakė prieš formalų bažnyčios lankymą ir dalyvavimą apeigose.

Jakas atvirai pritarė vokiečių katalikų filosofui E.Fidleriui, kuris teigė, kad „katalikas turi eiti išpažinties taip dažnai, kiek širdis liepia“ (42). Sąmoningas tikėjimas gali būti grindžiamas tik gera valia. O geros valios ugdymas neįmanomas išorinėmis priemonėmis. Gera valia yra žmogaus vidinio gyvenimo reikalas. Jokios išorinės priemonės, taip pat ir uolus bažnyčios lankymas pagal „grafiką“, negali padaryti žmogaus doru, tikru kataliku, kuriam Evangelijos priesakų laikymasis kasdieniniame gyvenime taptų ne tik priederme, bet ir jo gyvenimo savastimi. Žmogus pats turi norėti ir stengtis tokiu tapti. Tad koks vaidmuo čia tenka bažnyčiai?

Ji turinti skatinti šį žmogaus siekimą ne išoriniais, ne administraciniais būdais, keldama jam atitinkamus reikalavimus, o rodydama katalikybės kilnumą, Evangelijos principų tobulumą ir jų laikymosi svarbą individo asmens dvasinei ir socialinei raidai, ir šitaip žadinti gerų darbų intencijas. Kitaip tariant, modernistai į bažnyčią ir pačią katalikybę žiūrėjo ne kaip į tam tikrų reikalavimų sistemą, kurios pripažinimas garantuoja priklausymą jai, bet kaip į Evangelijos dvasios raišką. Bažnyčia turinti ne tik išlaikyti tą Evangelijos dvasią, bet ir sužadinti žmogaus norą gyventi ir veikti pagal Evangelijos reikalavimus. Nesvarbu, jog tai nebus tobula. Kur kas svarbiau yra pažadintas žmogaus noras keistis. Tą naujo atsivertimo galimybę žmogui dovana Dievas, kuris, gerai žinodamas žmogaus silpnumą ir ribotumą, nepaliauja juo tikėjęs ir rodęs jam savo meilę. Tad ir bažnyčia turėtų būti atlaidesnė, nenusigrįžti nuo klystančių savo vaikų, o bandyti suteikti jiems vis naujas atsivertimo galimybes. Tai svarbu, nes žmogus, persiėmęs Evangelijos dvasia, ne tik atgims pats, bet ir savo veikimu sužmogs socialinius bei politinius santykius. Taigi jis bus pasirengęs siekti tokio visuomenės ir valstybės sutvarkymo, kuris tarnautų žmogui, o ne atvirkščiai.*

Jakas daro išvadą, kad „žmogus žmogui nesijaustų vilkas, bet draugas ir netgi brolis“, reikia, kad jis būtų religingas (43). Ir ne šiaip, o giliai, autentiškai tikintis. Formalus religingumas, kuris neretai matuojamas tam tikrų bažnytinių standartų laikymusi, tokių santykių

sukurti negali. Jako manymu, dėl humaniškumo stokos žmonių santykiuose dalis kaltės tenkanti ir tuometinei Katalikų bažnyčiai, kuri pernelyg linkusi į religinį formalizmą ir nenoriai pasitiki eilinio tikinčiojo pastangomis savarankiškai, nors ne visada tinkamu būdu, ieškoti autentiško kelio Dievop.

Įprastas ir išmėgintas kelias dažnai būna ir formalizuotas, reikalaujantis iš tikinčiojo visiško paklusnumo. Tačiau ne visada jis suartina žmones. Tiesa, jie jaučiasi esą vienos bendruomenės nariai, bet ne daugiau. Pats bendruomenės nario statusas, nors ir įpareigoja laikytis Evangelijos principų tarpusavio santykiuose, tačiau negali užtikrinti, jog taip ir būsią. Jeigu žmogus sąmoningai iš vidaus nenusiteikęs jų pripažinti, jeigu jie nėra tapę jo įsitikinimų dalimi, tai nieko padaryti negalima. Prievarta nelengva daryti žmogų geresnį. Vadinasi, humanizuojant socialinius santykius ir siekiant politinio susitarimo, viskas priklauso nuo to, kaip tikintysis Evangelijos reikalavimus yra pavertęs savastimi – ar jie yra tapę jo elgesio norma, ar ne. Todėl nenuostabu, kad Jakas kritiškai žiūrėjo į ekonomines teorijas, kurio mis buvo siekiama „pagerinti visuomeninių grupių santykiavimą“. Jis pastebėjo, kad ekonominių teorijų sukurta daug, bet vien jų neužtenka, „pirmiausia reikia idėjų, kurios perauklėtų žmogų ir išmokytų jį sociališkai galvoti, norėti ir jausti“ (44).

Laikytasi pažiūros, kad religija kaip tik ir padedanti įtvirtinti moralines vertybes, be kurių jokia ekonominė ir socialinė bei politinė sistema negalinti efektyviai funkcionuoti ir būti priimtina. Ta proga P.Jakas pastebėjo, kad krikščionybė nekalbanti apie bankus. Bet „kurdama ir saugodama moralines vertybes, teisingumą, darbštumą, kantrybę ir kita, ji stiprina ekonominį gyvenimą iš vidaus, iš pagrindų, kas

* Religijos naudą humanizuojant socialinius ir politinius santykius šiuo metu ypač akcentuoja ir popiežius Jonas Paulius II. Enciklikoje „Redemptor hominis“ (1981) sakoma, kad religija neatitraukia žmogaus nuo žemiškų reikalų, o priešingai, stimuluoja jį aktyviems veiksams pažangos plėtrai, rūpinimuisi kitu žmogumi, jo ateitimi čia, žemėje.

yra keleriopai svarbiau už /.../ jo gamybos vaisingumą“ (45).

Be religijos negalima ir jokia morali politika. O tik tokia būdama ji galinti atliepti individo ir visuomenės poreikius ir geriausiai jiems pasitarnauti. Politikas savo sprendimais ir veiksmais daras įtakos visuomenės gyvenimui ir žmonėms. Todėl jo keliama tikslai ir naudojamos priemonės jiems pasiekti turi būti kvestionuojami krikščioniškųjų vertybių požiūriu – jie neturi būti priešingi moralės normoms. Bet kokia neteisybė, daroma oponentui (netgi priešui), nėra teisingas politikavimas. Politikas gali ginti savo sistemos politines teises (pažiūras), tačiau jam neprivalu žiūrėti į savo oponentą kaip į kažką mažiau negu žmogų. Bet koks politikavimas, kuris didina nepagarbą žmogui, jo orumui, teisingumui, neišvengiamai skatina religijos neigimą, kertasi su jos principais. Taip atsitikę Vokietijoje ir Italijoje, kur valdžią buvo paėmę fašistai.

Iš čia plaukė mintis, kad be religijos neįmanoma jokia morali socialinė bei politinė pažanga, kadangi ji reguliuojanti žmonių tarpusavio santykius, ugdydama dvasines dorybes ir skatindama matuoti ir vertinti atliekamus veiksmus visų pirma per moralinių vertybių prizmę. Taigi bažnyčios pirmaeilė pareiga – skatinti visuomenės dvasinį bei religinį atgimimą, gaivinant autentiško tikėjimo poreikį. Viltasi, kad nuoširdžiai išpažindamas tikėjimą, žmogus laikysis evangelinių reikalavimų ir socialinio gyvenimo klausimais, gebėsią savarankiškai ir atsakingai prisiimti atsakomybę už savosios valstybės socialinį bei politinį likimą. Šių reikalavimų įgyvendinimas socialinėje ir politinėje srityje savo ruožtu geriausiai parodys tikrąją ne tik žmogaus ir visuomenės dvasinę bei religinę, bet ir socialinę brandą.

Iš to, kas pasakyta, galima padaryti tokias išvadas:

1. Modernesnieji lietuvių katalikų intelektualai (Maceina, Šalkauskis, Jakas, Yla ir kt.) Katalikų bažnyčią suprato ir vertino pirmiausia kaip dvasinę instituciją, turinčią galios formuojant individo ir visuomenės nuostatas, humanizuojant jų tarpusavio santykius. Tačiau žemiškasis tuometinis jos „rūbas“ didelių simpatijų jiems nekėlė. Būtent jos trūkumams ir juos sukėlusioms priežastims nušviesti bei galimiems žingsniams padėčiai taisyti jie ir sutelkė savo dėmesį.

2. Bene didžiausiu trūkumu jie laikė tuometinės Katalikų bažnyčios veiklos suformalėjimą. Jo apraiškas įžvelgė bažnyčios pastangose kurti religines organizacijas, įtraukti į jų veiklą žmones iš įvairių visuomenės sluoksnių, mažai dėmesio kreipiant jų sąmoningam krikščioniškam apsisprendimui bei jo ugdymui. Tokia formali narystė, suteikianti teisę vadintis tikinčiu, kaip ir estetinis-parodomasis buvimo bažnyčios nariu būdas, pasireiškiantis nuolatiniu, vos ne privalomu dalyvavimu organizuojamose masinėse akcijose (įvairiuose renginiuose), kurių tikslas – parodyti katalikišką „veikimą“ ir vienybę, neskatinąs individo sąmoningam ir autentiškam tikėjimo išpažinimui. Todėl manyta, kad tokios pernelyg didelės tikinčiojo globos bažnyčia turėtų atsisakyti, labiau pasitikėdama individu ir jo apsisprendimu.

3. Katalikų intelektualai grynė būtinumą gauti autentišką giluminį žmogaus tikėjimą, stiprinti religines žmogaus aspiracijas ir puoselėti autentišką dvasingumą, be kurio jokia sąmoninga ir moraliai atsakinga veikla negalima. Todėl jie neigiamai žiūrėjo į formalizmo apraiškas tuometinėje bažnytinėje praktikoje. Laikytasi pažiūros, kad atsisakydama formalizmo ir labiau pasitikėdama individo galimy-

bėmis savarankiškai ir autentiškai ieškoti kelio Dievop, labiau įtraukdama tikinčiuosius, ypač kūrybingą ir išsilavinusią intelingumą, į bažnyčios reikalų tvarkymą, įsiklausydama į jų nuomonę priimant bendruomenei svarbius sprendimus, ji būtų pajėgi patraukti savo pusėn abejojančius ir netgi netikintčius. Šitai ji labiau atsivertę pasauliui, o priimdama į savo tarpą tikinčius ir netikintčius, taptų iš tiesų Motina visiems. Nors dėl tokio bažnyčios „atvirumo“ ribų vieningos nuomonės nebuvo (Yla, Ambrazevičius ragino bažnyčią „būti pasiruošus visai pačiai į save priimti“, Barauskas baiminosi dėl galimų pasekmių – „užtrynimo ribos tarp katalikybės ir nekatalikybės arba net antikatalikybės“), tačiau manyta, kad bažnyčia neturėtų bijoti rizikuoti sugriauti įprastą ramybę ir nusistovėjusią tvarką, priimdama į savo tarpą kitaipmąstantį, o atkovodama jį sau, bažnyčia tik sustiprėtų.

4. Kadangi kunigas yra pagrindinis žemiškosios Katalikų bažnyčios veikėjas, nuo kurio veiksmų ir gyvenimo pavyzdžio priklauso ir pačios bažnyčios įvaizdis visuomenės akyse, todėl modernistai atsargiai vertino jo įsitrauki-

mą į aktyvų dalyvavimą didelių pavojų kupinoje politinėje ir ekonominėje veikloje. Kartu manė, kad kunigas turės būti arčiau žmogaus ir jo kasdienių reikalų. Tačiau pagrindinį dėmesį turės skirti tikinčiųjų dvasingumo ugdymui, o tam būtina dvasiškai augti ir pačiam kunigui, įveikiant savo žmogiškąjį ribotumą: skatinti kitų augimą ir augti kartu su jais.

5. Tuometinę katalikybę ir bažnyčios veikimą modernesnieji katalikų intelektualai vertino aukštų Evangelijos reikalavimų masteliu, nebuvo linkę taikytis su vyraujančia praktika, kurią sąlygojo konkrečios bažnytinio gyvenimo realijos Lietuvoje. Daugelis jų išsakytų įžvalgų ir nurodytų jos trūkumų tuometinei Katalikų bažnyčios vadovybei nebuvo naujiena, šie trūkumai buvo gerai žinomi ir stengtasi juos šalinti. Kartu suprasta, kad reformoms vien gerų norų neužtenka, joms būtina subręsti ir tinkamai pasiruošti. O tam būtinos abipusės – bažnyčios ir tikinčios visuomenės – pastangos. Ir vis dėlto modernistų viešai išsakytos mintys skatino ir tuometinės Katalikų bažnyčios vadovybę įdėmiau į jas įsiklausyti ir reaguoti.

LITERATŪRA

1. J. Lenzenweger, P. Stockmeier, K. Amon, R. Zinnhobler. Katalikų bažnyčios istorija. Antra dalis. Vilnius, 1997. P. 149–158.
2. V. Pruskus. Katalikų socialinė mintis Lietuvoje (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia) // LKMA Metraštis IX tomas. Vilnius. 1995. P. 163–180.
3. Ateistinės minties raida Lietuvoje. Vilnius, 1986. P. 62.
4. V. Alantas. Kas kaltas? // Vairas. 1939. Nr. 35. P. 677–678.
5. P. Jakas. Socialinė krikščionybė. Kaunas, 1939. P. 11.
6. A. Maceina. Buržuazijos žlugimas: Kapitalizmo žlugimas ir naujos santvarkos socialiniai principai. Kaunas, 1940. P. 120.
7. P. Jakas. Ko katalikybė nedavė Lietuvai? // Židinys. 1938. Nr. 7. P. 60.
8. P. Jakas. Ko katalikybė nedavė Lietuvai ... P. 62.
9. D. Boucher. Political Theories of International relations. New York, 1998. P. 117–118.
10. D. Boucher. Political Theories of International relations... P. 118–125.
11. P. Jakas. Krikščionybės tragizmas. Kaunas, 1938. P. 43.
12. P. Jakas. Krikščionybės tragizmas... P. 50.
13. P. Jakas. Krikščionybės tragizmas... P. 56.
14. A. Glotnelis. Mūsų kunigai ir bažnyčios reikalai // Ganytojas. 1924. Nr. 12. P. 329.
15. M. Vaitkus. Mūsų perspektyvos ir svarbesni uždaviniai 1922 m. // Ganytojas. 1922. Nr. 1. P. 14.

16. Vaižgantas. Politikos ar visuomenės kunigų darbas? Atspaudas iš „Nepriklausomos Lietuvos“ 1919. Nr. 92;93;95;96. P. 7.
17. Židinys. 1925. Nr. 8–12. P. 308.
18. J. Maiminas. Teorijos ir tikrovė. Vilnius, 1960. P. 53.
19. E. Mounier. Co to jest personalizizm? : Wybor innych prac. Warszawa, 1962. S. 27.
20. M. D. Chenu. Wybor pism. Warszawa, 1971. S. 154.
21. J. Maritain. Humanizm integralny: zagadnienia doczesne i duchowne nowego swiata chrzescijanskiego. London. 1960. S. 28.
22. P. Jakas. Krikščionybės tragizmas... P. 44.
23. V. Vardys. Krikščionybė Lietuvoje. Chicago, 1986. P. 216–218.
24. Vyriausybės žinios. 1929. Nr. 296.
25. P. Jakas. Krikščionybės tragizmas... P. 62.
26. A. Maceina. Buržuazijos žlugimas. P. 134.
27. P. Gaidamavičius. Krikščionybės tragizmas. // Naujoji romuva. 1938. Nr. 39. P. 714.
28. P. Jakas. krikščionybės tragizmas... P. 82.
29. S. Šalkauskis. Miscellanea. Aedificato nostra: (Gyvosios dvasios reikalu). // Tiesos kelias. 1938 Nr. 2. P. 113.
30. S. Šalkauskis. Miscellanea....P. 114.
31. J. Keliuotis. Demagogija ar fanatizmas // Naujoji romuva. 1932. Nr. 43. P. 914.
32. P. Gaidamavičius. Krikščionybės tragizmas... P. 714.
33. A. Maceina. Buržuazijos žlugimas... P. 35.
34. S. Yla (J. Daulius). Siauroji ir pilnutinė katalikybė. Kaunas, 1939. P. 143.
35. Krikščionybė Lietuvoje. Kaunas, 1938. P. 240.
36. K. Barauskas (K. B. K.). Siaurosios ir plačiosios katalikybės klausimu // Draugija. 1939. Nr. 7. P. 447.
37. K. Barauskas. pasaulininkų vaidmuo katalikų akcijoj // XX amžius. 1937. Nr. 17 (175).
38. J. Gudas. Katalikybė ir pasaulis šviesių objektive. // Židinys. 1938. Nr. 7. P. 114.
39. A. Maceina. Buržuazijos žlugimas... P. 135.
40. P. Jakas. Krikščionybės tragizmas... P. 69.
41. P. Jakas. Socialinė krikščionybė. Kaunas, 1939. P. 11.
42. E. Fidler. Defenzyva ar ofenzyva? Kaunas, 1936. P. 73.
43. P. Jakas. Socialinė krikščionybė... P. 24–25.
44. P. Jakas. Socialinė krikščionybė... P. 24.
45. P. Jakas. Socialinė krikščionybė... P. 82.

THE CATHOLICISM AND THE SOCIETY IN THE INTERWAR PERIOD IN LITHUANIA

Valdas Pruskus

Summary

Lithuanian Catholic modernist intellectuals perceived Catholicism and the Church, first of all, as an ecclesiastic institution, entitled to form the attitudes of an individual and the society and their interrelations. However, the terrestrial garment of it at that times did not cause a sympathy to them. According to them, perhaps, the most disadvantage was a formal character of the activities of Catholicism and the Church in Lithuania during the interwar period. They discovered its manifestations in the efforts of the Church of that times to establish religious organizations, trying to involve into their activities representatives of various strata of the society and paying a slight attention to their conscious self-determination and education. Such formal membership, which entitled an individual to call him (herself) a believer, as well as the aesthetical-demonstrative manner of being a member of the Church, expressing itself by almost obligatory participation in all mass religious actions

(various arrangements), aiming to manifest the Catholic „acting“ and solidarity, did not stimulate a conscious and authentic confession of the faith. For this reason, they thought that the Church must refuse too active wardship of believers.

Protesting against too active wardship of an individual and a distrust in his (her) ability to make an independent choice and conscious self-determination, which dominated in the practice of the Church of that times, the modernists defended the necessity to revitalize the authentic faith, deeply hidden in a human, to strengthen his (her) religious aspirations and in such way to cherish a spirituality, because no conscious and morally responsible activities are not able without it. It was considered that if the Church would refuse the formalism and more rely on the possibilities of an individual to search independently and authentically the way to the God, it would attract many persons, having doubts of religion and

even irreligious ones. In this way it would more widely open itself to the world and because of an acceptance of believers and unbelievers would really become the Mother for everybody.

A priest is a main worker of the Church on the Earth, and the image of the Church in the society depends on his actions and the example set by his style of life. Because of this the modernists showed a discretion in a valuation of an involvement of priests and active participation of them in political and economic activities, full of great dangers. Simultaneously, they thought that a priest must be close to an individual and his(her) everyday affairs. But he must pay the most attention to a development of spirituality of believers. So, the priest himself must spiritually grow and overcome his spiritual narrowness: he must stimulate growing of other persons and to grow together with them.

The modernists evaluated the social influence of Catholicism and Church of those times according to

the scale of high Evangelistic requirements and were not inclined to reconcile themselves with the dominating practice, caused by the specific realities of the life of the Church. Most modernists knew these problems and tried to eliminate them. But they understood that only a good will is not sufficient for a realization of the reforms and that a maturation and the corresponding preparation are necessary for them. This may be implemented by efforts of the Church and the believing society. It is true that the terrestrial garment of Catholicism and the church is important, but not the most important thing. Because of this they did not hurry to initiate the reforms. Irrespectively of this, the thoughts, expressed publicly by modernists, stimulated the heads of the Church to listen to them more attentively and respond to them.

Key words: social role of Church, catholic modernism, religiosity, religious organizations, christian faith.

Įteikta 2000 11 20